

Szabó Andrea

A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK TÁRSADALMI HELYZETE

A tanulmány célja, hogy bemutassa milyen szociodemográfiai, objektív tulajdonságokkal jellemezhetőek a mintába került főiskolások és egyetemisták. Az ifjúsági társadalom elitjéről van szó, mégis a tanulmány azt bizonyítja, hogy ez a réteg sem mentes a társadalmi esélyegyenlőtlenségektől. Az elemzés Pierre Bourdieu tőkekonverziós elméletéből indul ki, és megvizsgálja, hogy az egyes tőkefajták felhalmozása miként jelenik meg a hallgatók egyes csoportjaiban. A tanulmányban tényként fogadom el, hogy az oktatási rendszer szelekciója, az esélyegyenlőtlenségek újratermelődése elsősorban az alap- és középfokú intézményekben történik, de a felsőoktatás is hozzájárul a kibocsátó család kedvező vagy kedvezőtlen státuszpozícióinak az újratermelődéséhez.

Kulcsszavak: Pierre Bourdieu * kulturális tőke * anyagi tőke * kibocsátó család * szelekció * esélyegyenlőtlenség.

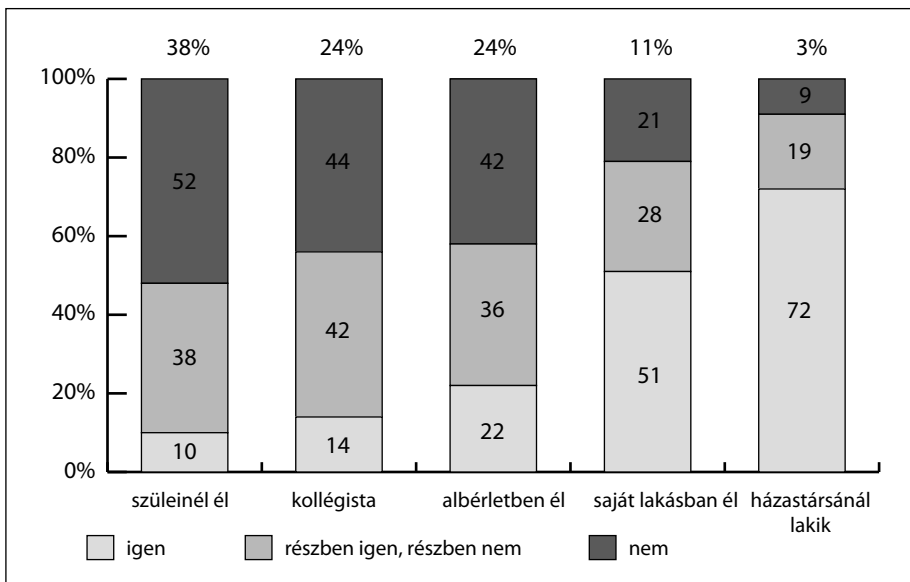
A tanulmánykötetben szereplő írások döntő többsége a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók politikai magatartásáról, értékeiről, kötődéseiről, azaz szubjektív, attitűd típusú kérdésekről szól. Nyilvánvaló azonban, hogy a hallgatók nem egy társadalmi, gazdasági, politikai folyamatoktól mentes zárt, vegytiszta világban élnek, hanem életük minden egyes momentumát – közte az értékeiket, attitűdjeiket is – közvetve vagy közvetlenül objektív, anyagi, gazdasági, társadalmi tényezők befolyásolják. A generációs újratermelődés peremfeltételeit éppen ezek a dimenziók határozzák meg. Az alábbi tanulmányban számba veszem a felsőoktatásba került hallgatók legfontosabb szociodemográfiai jellemzőit.

Abból indulok ki, hogy az ifjúsági társadalomról az elmúlt évtizedekben készített elemzések (BAUER–SZABÓ A. et al 2003, GAZSÓ–LAKI 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009, SÁGVÁRI 2011) bebizonyították, hogy minden problémájuk ellenére épp az egyetemisták és főiskolások, illetve az egyetemet és főiskolát végzett fiatalok állnak a státuszpozíció alapján képzett hierarchia tetején. Hosszú távon tehát számukra nyújt legtöbb lehetőséget a státuszörzésre vagy éppen a státuszpozíció javítására képzettségük, tudásuk, megszerzett kulturális tőkéjük. Az is bizonyított (GAZSÓ–LAKI 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009, OKTATÁSI HIVATAL 2007), hogy az oktatási rendszer szelektivitása,

az esélyekben megmutatózó különbségek továbbörökítése elsősorban az alap és a középfokú oktatási rendszerben történik, azaz a felsőoktatás kapujába már a többszörös társadalmi rostán átesett fiatalok kerülnek. Állításom szerint a felsőoktatás, mint alrendszer fejezi be a szelekciós mechanizmust, így a magyar egyetemisták és főiskolások egy hierarchikus, szinte kasztosodott társadalmi struktúrát alkotnak. De kikről is beszélünk? Milyenek a mai magyar főiskolások és egyetemisták?

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálatba került 1700 felsőoktatásban hallgató fiatal nyolcvan százaléka legalább részben egy kasszán él szüleiével, relatív többségük, kétötödük pedig a szorgalmi időszak alatt is szülei lakásában lakik. További több mint negyven százalékuk vagy kollégista, vagy albérletben (illetve annak valamilyen formájában) él. Vagyis a nappali tagozatos felsőoktatási hallgatók életében a hallgatói státusz időszaka alatt is meghatározó jelentősége van a kibocsátó családnak. Erőforráskészletüket, lehetőségeiket és esélyeiket egyértelműen a család által birtokolt és átörökített tőkefajta és a szülői család intézményrendszere határozza meg. Elemzésem első részében ezért erre a háttérre koncentrálok.

1. ábra. Hol lakik a szorgalmi időszakban? (a „Szüleitől külön kasszán él-e?” kérdésre válaszolók százalékos megoszlása*)

*Pontos kérdések: A szorgalmi időszak alatt hol él? Szüleitől külön kasszán él-e?

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.*, saját számítás.

TUDÁSTŐKE-KONVERZIÓ

Pierre Bourdieu (1983)¹¹ fogalmazta meg azt az elméletet, amely szerint három tőkefajta: a gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőke határozza meg a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciót. A gazdasági tőke elsősorban pénz formájában és a tulajdonban, a kulturális tőke iskolai végzettség, a társadalmi tőke pedig társadalmi kapcsolatok formájában intézményesedik. A tőkefajták konvertálhatók, némileg leegyszerűsítve a tudástőkéből anyagi tőke, majd kapcsolati tőke lesz. Az egyes tőkefajták ugyanakkor más-más szerepet töltenek be az egyének státuszpozícióinak kialakulásában. A Tárki *Háztartások Életút Vizsgálata* című kutatási projektjének eredményei azt mutatják, hogy a poszt szocialista időszakot követően sem szűnt meg, sőt inkább felerősödött a kulturális, valamint a gazdasági tőke befolyásoló hatása. Adataik alapján a 2000-es évek második felében az örökölt kulturális tőke hatása tovább növekedett „... a gyermekek iskolázottságában a kulturális tőke átörökítésének hatása fontosabb, mint a vagyoné, bár utóbbi is jelentős szerepet tölt be. (GÁBOS–SZIVÓS 2008, 131)”

Az egyenlőtlenségi és szegénységi kutatások szerint a kulturális tőke, és így az egyenlőtlenség elsődleges hordozója jórészt a család. Bourdieu szerint a kulturális tőke létezhet: úgynevezett inkorporált állapotban, azaz készségek formájában; tárgyasult állapotban, tehát kulturális javak, képek, könyvek, lexikonok, eszközök formájában; és végül intézményesült állapotban, vagyis iskolai végzettség formájában.

A gyermek a családi szocializáció révén olyan készségeket, késztetéseket és képességeket halmoz fel, amelyek elősegítik, hogy az iskolarendszeri előmenetel megfelelő szintű legyen, és a tanuló a lehető legmagasabbra jusson a képzettségi ranglétrán. Az iskola egyik legfontosabb feladata éppen az lenne, hogy kiegyenlítse a családi háttérből adódó különbségeket. A magyar közoktatási rendszer – ahogy erre röviden fentebb utaltam – azonban nem kiegyenlítő, nem csökkenti, hanem szélsőségesen felerősíti az otthonról hozott társadalmi különbségeket, a gazdasági és leginkább a kulturális tőke egyenlőtlenségeit. Minden, az utóbbi időben készített nemzetközi összehasonlító oktatásszociológiai mérés kimutatta, hogy „A jobb gazdasági, kulturális körülmények között élő, magasabban iskolázott és jobban foglalkoztatott szülők gyermekei jobb szövegértési képességekkel rendelkeznek már a 4. évfolyamon. Ez minden országban így van, ugyanakkor Magyarország egyike azoknak az országoknak, ahol a legnagyobbak a képességkülönbségek a különböző társadalmi rétegekből érkező tanulók között.” (OKTATÁSI HIVATAL 2007, 50). Két évvel később szintén a *PISA Jelentés* készítői jegyzik meg, hogy a tanulók eredményét szociális, kulturális és gazdasági háttérük erősebben befolyásolja. Csak úgy, mint a legtöbb országban, Magyarországon is nagyok a különbségek a hátrányo-

¹¹ Magyarul lásd: Pierre Bourdieu: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (1999) (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 156-178. p.

sabb és jobb háttérű tanulók eredményei között. Azonban szemben más országokkal, kevesebb az olyan tanuló, aki gyenge szociális, gazdasági és kulturális háttere ellenére is jó eredményt képes elérni (OKTATÁSI HIVATAL 2011, 3).

A munkaerőpiacon vagy a továbbtanulásnál elvárt, a minimális lexikális tudáson túli ismeretek – így a nyelvismeret, a speciális készségek, plusztudás – már egyértelműen a kibocsátó család anyagi és szociodemográfiai hátterén, vagyis a származáson múlik.

Pedig a tőkekonverzió „törvénye” éppen azt mondja, hogy az egyén a jó iskolai végzettségét tudja jó gazdasági tőkére, azaz megfelelő munkahelyre, jó fizetésre konvertálni (lásd KOLOSI-TÓTH-KELLER, 2008). A megfelelő, jó munkahely megszerzése az *Ifjúság2008* vizsgálat eredményei szerint pedig leginkább a harmadik tőkefajtatól, azaz a kapcsolati tőkétől függ (LAKI-SZABÓ A. 2011). Mindezek az adatok azt jelzik, hogy a kibocsátó család jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni.

A SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE

A felsőoktatási rendszer az államszocializmus utolsó éveikhez képest nem csak méretében, de szerkezetében is jelentősen átalakult (például Bologna-folyamat). Az Antall-kormány teljesen tudatos politikai döntéssel, demográfiai, illetve részben oktatási és munkaerő-piaci okok miatt nyitotta meg a felsőoktatás kapuit a hallgatók előtt. Az első kormányt követő Horn- és Orbán-kabinetek ezen a téren folytatták elődeik hagyományát, amelynek eredményeként nagy mértékben megnőtt a felsőoktatási intézményekbe járók száma. Míg 1990-ben 76 ezren jártak felsőoktatási intézménybe, addig 1994-ben 116 ezren, 1998-ban pedig már 163 ezer fölé nőtt a felsőoktatási intézményekbe járó nappali tagozatos fiatalok száma.

Az intézmények gyorsan reagáltak a konjunktúrára: gomba módra szaporodtak a nem állami felsőoktatási intézmények, emellett pedig burjánzani kezdtek a karok, a tanszékek és a szakok. Csak egy plasztikus adat: az 1991/1992-es tanévben még „csak” 77 felsőoktatási intézmény működött 118 karral az országban, egy évvel később már 91 intézmény 132 kara szolgálta ki a hallgatók igényeit. Kétségtelen, hogy a 2000/2001-es tanévben törvényi szabályozással előírt integráció csökkentette az intézmények számát, a 2010/2011-es tanévben például már „csak” 69 felsőoktatási intézmény működött Magyarországon, de a karok száma nemhogy csökkent volna, hanem az elmúlt években még jelentősen növekedett is (2010/2011-ben például 184) (NEFMI 2011, 15).

A felsőoktatás eltömegesedett, de a várt kedvező társadalmi hatások és eredmények nem következtek be. A kilencvenes évek legvégén, a kétezres évek legelején a felsőfokú végzettségű szülők gyerekei az összlakosságban megfigyelhető diplomáсарányt jelentősen meghaladó mértékben voltak jelen (56 százalék) a felsőoktatásban (CSEGÉNY-KÁKAI-SZABÓ A. et al. 2001, 36). Ezzel párhuzamosan a felsőok-

tatás a kasztosodás jeleit is elkezdte mutatni, azaz kijegecesedtek azok a szakok, amelyek az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok számára lényegében elérhetetlennek bizonyultak – például az orvosi, gazdasági és jogi képzés –, míg más szakok, különösen a vidéki, mezőgazdasági vagy egészségügyi főiskolai végzettséget nyújtó képzések, bizonyos műszaki területek, valamint a pedagógusképzés váltak leginkább a társadalmi mobilitás relatív – egylépcsős – csatornájává.

A 2000-es évek legelejétől folyamatosan nyomon követhető felsőoktatási reformhullámok és reformkísérletek ellenére a helyzet nem nagyon változott 2011/2012-re.

- Egyrészt a felsőoktatási intézmények egyfajta parkoló pályává váltak a fiatalok számára. A szülők és a gyermekeik úgy kalkuláltak, hogy az egyéni teher- és kockázatviselés szempontjából a továbbtanulás sokkal jobb alternatívának tűnt, mint az érettségi nyújtotta majdnem biztos munkanélküliség, ráadásul a politikai alrendszer felől jövő üzenetek is ebbe az irányba mutattak.¹² A lehetőségek és jogszabályok kereteit feszegetve ugyanakkor kialakultak a „forever young” egyetemisták, akik 6–10 évet töltöttek az intézményekben (szakok, karok, illetve intézmények között vándorolva) anélkül, hogy diplomát szereztek volna. Ráadásul nyelvvizsga híján¹³ és más, strukturális és perszonális okok miatt egyébként is alacsony a magyar felsőoktatási intézményrendszer *output* teljesítménye, hatékonysága. Létszámában a 2000-es évek elejéhez képest is tovább növekvő felsőoktatásban¹⁴ az oklevelet szerzők száma ugyan jelentősen növekedett, de az intézménybe járók és a felsőfokú oklevelet szerzők arányában nem következett be szinte semmilyen érdemi változás (pl. 1991-ben ez az arány 22,4% volt, 2000-ben 14,4%, míg 2010-ben 14,7%) (SZABÓ A. 2012).
- Másrészt nem javult érdemben a felsőoktatás minősége, presztízse sem. A hazai felsőoktatási intézmények alig-alig képviseltetik magukat azokon a listákon, ahol a nemzetközileg is számon tartott, nagy presztízssű, komoly tudományos teljesítményt felmutató egyetemek vannak.¹⁵ Az expanzió nem javította a minő-

¹² A második Orbán-kormány épp az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás adatfelvételének időszakában jelentett be a korábbi, továbbtanulást segítő politikai konszenzussal ellentétes javaslatokat.

¹³ Annak megszerzése ugyanis egyértelműen többlet anyagi forrásokat kíván – adott esetben már a középiskolában – a hallgatóktól vagy a kibocsátó családtól. Ez pedig a társadalmi esélyegyenlőtlenségek tartós mintázatára hívja fel a figyelmet!

¹⁴ A csúcsevben, 2005-ben 424 ezren jártak valamely magyarországi felsőoktatási intézménybe és ebből közel 240 ezren nappali tagozaton.

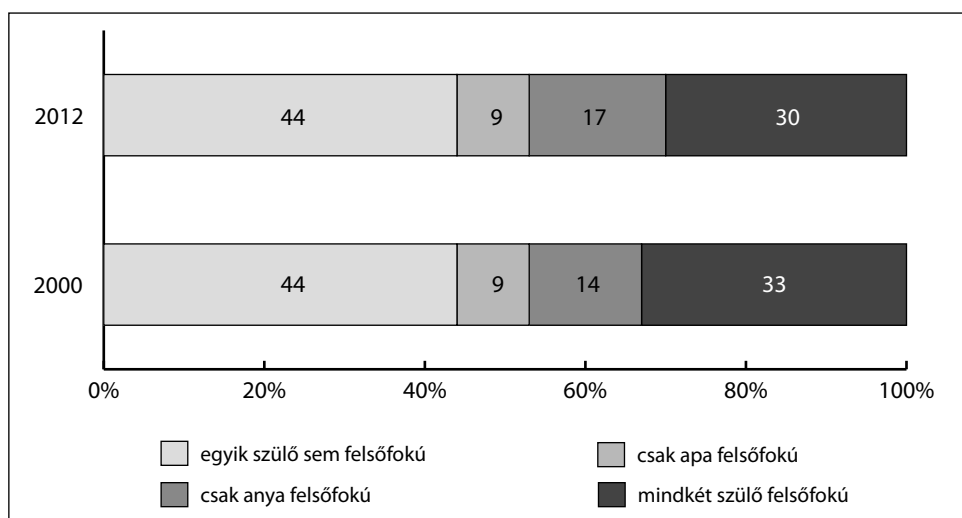
¹⁵ 2012 nyarán több egyetemi ranglistát is nyilvánosságra hoztak. A sanghaji Academic Ranking of World Universities (ARWU) rangsorán az ELTE a 301–400., a Szegedi Tudományegyetem pedig a 401–500. helyen található. A Quacquarelli Symonds 2012-es tematikus, 200 fős rangsorain pedig kizárólag a Közép-európai Egyetem oktatási programjai szerepeltek (http://eduline.hu/felsooktatás/2012/7/3/QS_rangsor_2012_három_helyett_egy_magyar_eg_RJ5MWJ és http://eduline.hu/felsooktatás/2012/8/14/ARWU_2012_egyetemi_rangsor_KVYYUN, utolsó letöltés: 2012. augusztus 14.).

ségi oktatást, sőt némi túlzással a felsőoktatás érték- és presztízsveszteségéről beszélhetünk.

- Harmadrészt – és itt térek át az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás eredményeire – továbbra sem érezni az expanzió társadalmi esélyegyenlőtlenséget kiegyenlítő érdemi eredményeit.

A fentebb már jelzett, 2000-ben személyes megkérdezéssel készült magyar egyetemistákra és főiskolásokra reprezentatív empirikus vizsgálat eredményei szerint a mintába került 2000 hallgató 44 százaléka volt elsőgenerációs értelmiségi, egyharmaduknak mind a két szülője felsőfokú végzettségű volt, további 23 százalékuknak pedig legalább az egyik felmenője rendelkezett diplomával (CSEGÉNY–KÁKAI–SZABÓ A. et al. 2001, 36). Az *Aktív Fiatalok, 2012* kutatás szinte kísértetiesen reprodukálja a több mint tíz esztendővel korábban készített adatfelvétel eredményeit. Jelen, 1700 fős vizsgálatunkban ugyanis – csak úgy, mint 2000-ben¹⁶ – a megkérdezettek 44 százaléka számított elsőgenerációs értelmiséginek, míg 56 százalékuknak legalább az egyik szülője diplomával rendelkezett. Tizenkét év alatt statisztikai értelemben nem történt releváns változás a másik két kategóriát illetően sem.

2. ábra. A hallgatók megoszlása a szülők felsőfokú végzettsége szerint (a kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

Forrás: 2000-es adatok: Csegény–Kákai–Szabó A. et al. 2001, 36; 2012-es adatok: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012*, saját számítás.

¹⁶ A *Sikerágazat?! Az állami felsőoktatás Magyarországon* című kötet szerzői utalnak egy korábbi, '90-es évek közepén végzett hallgatói vizsgálatra, ahol 59 százalékot tettek ki a diplomás szülők gyermekei, és 34 százalék volt azok aránya, akiknek mind a két felmenője felsőfokú végzettséggel rendelkezett (CSEGÉNY–KÁKAI–SZABÓ A. et al. 2001, 35).

A felsőoktatás szelektív voltát mi sem mutatja jobban, mint hogy a legalacsonyabb végzettségű, legfeljebb 8 osztályt végzett szülők gyermekei mindössze 4 százalékban vannak jelen kutatásunkban. Ebből is 1 százalék azon fiatalok aránya, akiknek mindkét felmenője legfeljebb 8 osztályt végzett, további két százalék esetében csak az apa, míg 1 százalékban az anya végzettsége legfeljebb alapfokú. A szakmunkás szülők gyermekei a társadalmi átlaghoz képest még mindég jelentősen alulreprezentáltak, vagyis a felsőoktatás – ahogy 10 évvel ezelőtt – a magasabban iskolázott szülők gyermekei számára jelent továbbtanulási lehetőséget.¹⁷

7. táblázat. A szülők iskolázottságának együttes megoszlása (a kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

anya	apa			
	legfeljebb alapfok	szakmunkás	érettségizett	diplomás
legfeljebb alapfok	1	1	1	0
szakmunkás	0	8	3	1
érettségizett	1	11	18	8
diplomás	0	5	12	30

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Hasonló eredményre jutott az *Iffjúság2008* vizsgálat is. Az oktatási egyenlőtlenségek mértékével kapcsolatban a kutatók megjegyezték, hogy "...míg 100 általános iskolai végzettséggel rendelkező apa gyermeke közül mindössze egy járt egyetemre az adatfelvétel időpontjában, addig ugyanez a szám a felsőfokú végzettségű apák gyermekeinek esetében 15." Sommás megállapításuk szerint „...bővülő felsőoktatási expanzió ellenére, ... ez a képzési forma, ha már nem is a magasán képzett szülők gyermekeinek privilégiuma, de ők mindmáig erőteljesen felülreprezentáltak minden más csoporthoz képest.” (BAUER–SZABÓ A. 2009, 27).

A Tárki fentebb már jelzett vizsgálatait, valamint az *Iffjúság*-kutatások eredményei azt is megerősítik, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásában a területi dimenzió igen komoly szerepet játszik. Egy községben felnövekvő fiatal születési helyénél fogva, jóval nagyobb eséllyel kerül az alsóbb társadalmi rétegek közé, mint budapesti azonos korú társa (BAUER–SZABÓ A. 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009). Másképpen a fővárosba születni komoly versenyelőnyt jelent a fiatalok számára. A magasabban iskolázott, ezért a munkaerőpiacon jobb státuszpozíciót elérni képes apák ugyanis inkább a nagyobb településeken, különösen Budapesten élnek. Vizsgálatunk adatai szerint a budapesti mintába került hallgatók több mint felének

¹⁷ Az Aktív Fiatalok, 2012 kutatás egyébként azt a korábban többek által is jelzett összefüggést is alátámasztotta, miszerint a szülői generáción belül erős a kapcsolat az apa és az anya iskolai végzettsége között (homogámia) (BUKODI 2002, GÁBOS–SZIVÓS 2008), hiszen a legtöbb szülő párjával azonos iskolai végzettséggel rendelkezik.

(!) az édes/nevelőapja diplomás, a községekben ez az arány 25 százalék. A kapott eredmények azonban még így is sokkal kedvezőbbek, mint a teljes, 15–29 éves ifjúsági korosztályra számított átlagok (lásd BAUER–SZABÓ A. 2009).

8. táblázat. Az apa végzettségének megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
legfeljebb alapfok	3	4	2	3
szakmunkás	36	27	23	13
érettségizett	36	35	35	28
diplomás	25	34	40	56
Összesen	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Még ennél is élesebben mutatkozik a felsőoktatás szelektív, esélyegyenlőtlenséget őrző jellege, ha a különböző települési kategóriákat és mind a két szülő végzettségét együttesen vizsgáljuk. A budapesti állandó lakhellyel rendelkező főiskolai és egyetemi hallgatók több mint kétharmadának legalább az egyik, 45 százalékának mindkét szülője diplomás. A községből bekerült fiataloknál ez az arány éppen fordított: 41 százalékuknak legalább az egyik szülője diplomás, 59 százalékuk pedig nem rendelkezik diplomával. Minél nagyobb településen lakik a hallgató, szülei iskolázottsága révén annál nagyobb kulturális tőke felhalmozására képes, összességében akár három-négy-szeres különbség is kimutatható. Budapesti értelmiségi családba születni tehát jobb egyetemet, jobb diplomát, végső soron pedig jobb munkaerő-piaci esélyeket jelent.

9. táblázat. Az apa és az anya együttes végzettségének megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
egyik se felsőfok	59	44	43	31
csak az apa felsőfokú	7	8	10	11
csak az anya felsőfokú	16	21	16	13
mindkét szülő felsőfokú	18	26	31	45
Összesen	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Mindezt tetézi, hogy a kasztosodás, a képzési típusokhoz való egyenlőtlen hozzájárulás – bár némileg mérséklődött a 10 évvel korábbihoz képest – továbbra is fennmaradt. A kibocsátó család kulturális tőkefelhalmozásából eredő egyenlőtlenségek

megjelennek több szinten is.

- Az alapképzésre járók esetében még közel 50-50 százalék a diplomás és első generációs szülők gyermekeinek az aránya, vagyis itt még érvényesül, a „majdnem mindenki bejuthat” elve, de minél magasabb képzettségről beszélünk, annál jobban nyílik a kulturális olló. A mesterképzésre járóknál már csaknem kétharmados arányt képviselnek a diplomás szülők gyerekei, a doktoranduszoknál pedig ez az arány megközelíti a 70 százalékot. Esetükben a két diplomás felmenők aránya meghaladja a 40 százalékot.¹⁸ Jeleznünk kell azonban, hogy az osztatlan, tehát például jogász, orvos és művészeti képzések – amelyeket hagyományosan ún. elit szakmáknak tekintünk – olyanok, ahol a hallgató családi hátterének mintázata hasonló, sőt bizonyos értelemben még kedvezőbb is,¹⁹ mint amit a doktoranduszoknál rögzítettünk. Az elitképzés tehát továbbra is meglehetősen zárt, a kulturális és részben az anyagi tőke függvénye.
- Ha az intézmény fenntartója alapján vizsgáljuk a kibocsátó család kulturális tőkét, megállapítható, hogy az egyházi intézményekbe²⁰ és az állami egyetemekre járnak leginkább a diplomás szülők gyermekei, míg a főiskolákon, legyen az akár magán vagy állami fenntartású, nagyobb az első generációs fiatalok bejutási esélye.²¹ Az állami főiskolákra járó hallgatók 55, a magán főiskolára járók 52 százaléka elsőgenerációs, ez az állami egyetemeknél 42, az egyházi intézményeknél 40 százalék ez az arány.

A Csegény – Kákai – Szabó Andrea által 2000 táján leírtak tehát továbbélő, strukturális problémát jeleznek. A felsőoktatás szelektivitására vonatkozó gondolatokat a Bologna-rendszer bevezetését követően úgy módosíthatjuk, hogy a felsőoktatás kettős szelekcióval rostálja a hallgatókat: egyrészt nyitottabb szegmense továbbra is a főiskolai intézményrendszer, zártabbak viszont az egyetemek. Másrészt bekerült egy második, képzési szint szerinti szelekció: nyitottabb szegmens az alapképzési struktúra, és erősen zárt az ettől eltérő – adott esetben sokkal piacképesebb – képzési szint.

A 2000-es adatfelvételhez hasonlóan az elsőgenerációs szülők gyermekei számára továbbra is az agrárképzések, a pedagógusképzés, valamint az egyes műszaki és társadalomtudományi szakok jelentenek valódi továbbtanulási területet.

¹⁸ A doktoranduszokról részletesen lásd: FINÁNCZ – KUCSERA – SZABÓ A. 2009. és KUCSERA – SZABÓ A. 2011.

¹⁹ Alacsonyabb azok aránya, akiknek mindkét felmenője felsőfokú végzettségű, de valamivel magasabb a diplomás szülők gyermekeinek aránya a doktoranduszokhoz képest.

²⁰ Az egyházi főiskolákat és az egyetemeket az előbbi alacsony elemszáma miatt összeszvonva alkalmazzuk. Egyébként – csak a tendenciákat és nem a konkrét adatokat vizsgálva – ebben az esetben is érvényes az a megállapítás, hogy az egyházi főiskolákra nagyobb arányban tudnak elsőgenerációs értelmiségi fiatalok bekerülni, mint az egyházi egyetemekre.

²¹ Azon persze lehet vitatkozni, hogy a munkaerő-piacon a főiskolai vagy az egyetemi diploma számít jobban eladhatónak.

A korábbiakhoz képest talán két képzési terep nyílt meg a nem diplomás szülők gyermekei számára: az informatikai és részben a természettudományos képzések. Mindkettő ún. hiányszakma, amelyeket a kormányzat is erőteljesen támogat.

Különösen igazak az átöröklött társadalmi különbségek, ha a képzési terület mellé az egyenlőtlenség kialakulásában fontos szerepet játszó dimenziót, az állandó lakhelyet is figyelembe vesszük. A kibocsátó család háttere alapján kialakult különbségeket jól szemlélteti az a tény, hogy a budapesti állandó lakhellyel rendelkező fiatalok közül átlag feletti arányban csak az informatikai és a társadalomtudományi képzésben vannak jelen azon hallgatók, akiknek egyik felmenője sem diplomás. Minden más képzési területen felülreprezentáltak a diplomás szülők gyermekei, sőt, egyes elit szakmák esetében a kétdiplomás háttérű hallgatók 50 százalék feletti arányt képviselnek. Vagyis a társadalmi esélyegyenlőtlenségek átörökítésének betetőzője, a szelekció végső formálója épp a felsőoktatás.

ANYAGI TŐKE

Bourdieu alapján az anyagi tőkét kétféleképpen lehet modellezni. Egyrészt objektíven, elsősorban a vagyontárgyakkal, illetve tartós fogyasztási eszközökkel való ellátottság révén, másrészt szubjektíven, olyan változókkal, amelyek az anyagi helyzettel kapcsolatos attitűdöt mérik. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* felvétel az első metódust közvetetten – a szülők foglalkoztatottságával és a hallgató munkavégzésével – a szubjektív anyagi helyzetet pedig egy attitűd jellegű kérdéssel mérte. Az objektív tényezők közvetett mérését elsősorban kérdőív-terjedelmi okok, valamint szociológiai tapasztalatok magyarázzák. A Kolosi–Tóth–Keller (2008) cikk ugyanis felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy az egyenlőtlenségi rendszerben kiemelkedő jelentősége van a foglalkoztatottnak, pontosabban negatív értelemben a munkanélküliségnek. Számításaik szerint a munkanélküliség egyértelműen alacsonyabb vagyoni–jövedelmi pozícióhoz kapcsolódik (KOLOSI–TÓTH–KELLER 2008, 24). Az *Iffúság*-kutatások viszont azt jelezték, hogy ebben a korosztályban már erőteljesen keveredik a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság a fiatal felnőtt és a kibocsátó család között. Így ebben a korosztályban például egy televízió vagy egy okostelefon birtoklása nem feltétlenül a valós, objektív anyagi helyzetet mutatja.

SZÜLŐK AKTIVITÁSA

A Központi Statisztikai Hivatal által 2011. novemberre és 2012. januárra számított foglalkoztatottsági ráta alapján a 15–64 éves népcsoportban 56 százalék volt a foglalkoztatottság. Ezen belül a férfiaké valamivel több mint 61, a nők 51 százalék.²²

²² Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_q1f034.html. Utolsó letöltés: 2012. augusztus 30.

Ugyanebben az időszakban a munkanélküliségi ráta 11,1 százalék volt a teljes 15–64 éves aktív korosztályra vetítve (férfiaké és a nőké egyaránt 11,1%).

A fenti adatokkal szemben a felsőoktatásba bejutott fiatalok szüleinél merőben mások az aktivitási és munkanélküliségi adatok. A kérdésre választ adó hallgatók 70 százalékának mind a két szülője aktív (alkalmazott vagy vállalkozó, illetve ezek valamely kombinációja), és ezen belül is relatív többséget (46%) képviselnek azok, akiknek mindkét felmenője alkalmazott. Emellett további 24 százalékuknak legalább az egyik szülője aktív, vagyis legalább részben képes kompenzálni a másik szülő kiesett jövedelmeit (nyugdíjas, munkanélküli, egyéb inaktív). Az azonban kétségtelen, hogy az ő anyagi pozíciójuk kedvezőtlenebb lehet, mint azoké, akiknél mind a két szülő dolgozik. Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy a nemzetgazdasági, társadalmi átlaghoz képest a felsőoktatásban hallgatók nemcsak a kulturális tőke birtoklása, de az anyagi tőke egyik fontos ismérve, a kibocsátó család munkaerő-piaci státusa szempontjából is sokkal kedvezőbb helyzetben vannak.

Adataink szerint a magyar főiskolások és egyetemisták kevesebb mint egytizede olyan, akinek mind a két szülője munkanélküli, nyugdíjas vagy egyéb inaktív, és ebből következően kibocsátó családjá kifejezetten nehéz anyagi háttérrel rendelkezik. Itt azonban már egy másik szociodemográfiai tényezőt, az életkort is figyelembe kell venni. Azoknál fordul elő ugyanis az átlaghoz képest gyakrabban, hogy egyik szülő sem aktív, akik az idősebb korosztályba tartoznak (25 illetve 29 év felettiek), magasabb képzési szintre járnak, többnyire saját családjuk van (élettársuk van vagy házasok), így kisebb gyakorisággal élnek a kibocsátó családban vagy a kibocsátó családdal. Vélelmezhető, hogy esetükben a szülői család anyagi tőkénének kedvezőtlen volta elsősorban közvetetten érvényesül. Itt jegyezzük meg, hogy a mintába került hallgatók 78 százaléka nőtlen/hajadon, 14 százalékuk él élettársi, 3 százalékuk pedig házastársi kapcsolatban. Korábbi ifjúságszociológiai vizsgálatainkhoz képest megjelent egy új családi állapotjelző, a „kapcsolatban” is. A Facebook-ról kölcsönzött kifejezés – valószínűsíthetően – egy az együttjárásnál tartósabb, de az együttélésnél lazább jellegű elköteleződést jelent a hallgatók számára (3%).

Települési egyenlőtlenség

A kibocsátó család munkaerő-piaci pozíciója és a települési dimenzió együttes vizsgálata új szempontokkal világítja meg a felsőoktatás esélyegyenlőtlenséget őrző jellegét. A falvakból érkezett főiskolai, egyetemi hallgatók esetében a legkisebb, 4 százalék az olyan fiatalok aránya, akinek mind a két felmentője inaktív illetve munkanélküli, Budapesten ez az arány 8 százalék. Az is igaz továbbá, hogy a fővárosi állandó lakhellyel rendelkező felsőoktatási hallgatók körében relative legalacsonyabb az aktív kétszülős családok aránya.

10. táblázat. Az apa és az anya együttes aktivitási megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
egyik szülő sem aktív*	4	6	7	8
csak az egyik szülő aktív	27	20	24	25
mindkét szülő aktív	69	74	69	67
Összesen	100	100	100	100

*aktív: alkalmazott, vállalkozó vagy ezek valamely kombinációja.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Ezek az adatok csak látszólag utalnak kiegyenlítettségre. Pontosabban arra hívja fel a figyelmet, hogy ahhoz, hogy egy kisebb településről bekerüljön valaki a felsőoktatásba, jóval nagyobb családi erőfeszítésre és erőforrásmobilizációra van szüksége, mint a fővárosban. Másképpen – és ez megerősíti a felsőoktatás erősen szelektív voltát – a birtokolt kulturális esélyhátrányokat csak úgy tudják valamennyire kompenzálni a családok, hogy mind a két szülő dolgozik, és így legalább az anyagi tőke egy dimenziójában igyekeznek a feltételeket valamennyire kiegyenlíteni.

Ráadásul a községben lakó fiatalok 86 százaléka államilag finanszírozott képzési helyre jár, míg ez az arány a település nagyságától függően lineárisan csökken, a fővárosban élőkénél 73 százalék. Azaz kis településeken élő fiatalok kedvezőtlenebb háttérük miatt elsősorban olyan intézményekbe tudnak járni, ahol legalább a tandíj finanszírozása biztosított. Véleményünk szerint az állami helyek drasztikus csökkenése ezért az ő bekerülési esélyeiket rontja a legnagyobb mértékben.

Az sem véletlen, hogy a kistépüléseken állandó lakhellyel rendelkező fiatalok az átlaghoz képest nagyobb számban vannak jelen az állami főiskolákon és kisebb részben az állami egyetemeken (ahol az államilag finanszírozott helyek aránya jóval nagyobb), viszont a magán fenntartású intézményekben vagy az egyházi intézményekben alulreprezentáltak. Ezzel ellentétben a fővárosi fiatalok éppen az államilag finanszírozott intézményekben számítanak relatíve alulreprezentáltaknak, tehát ők jóval szélesebb intézményi spektrumból meríthetnek.

11. táblázat. Az intézmény típusa és hallgató állandó lakhelye (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
magán, alapítványi intézmény	4	7	4	11
állami főiskola	16	16	13	11
állami egyetem	77	74	81	69
egyházi felsőoktatás*	3	3	2	9
Összesen	100	100	100	100

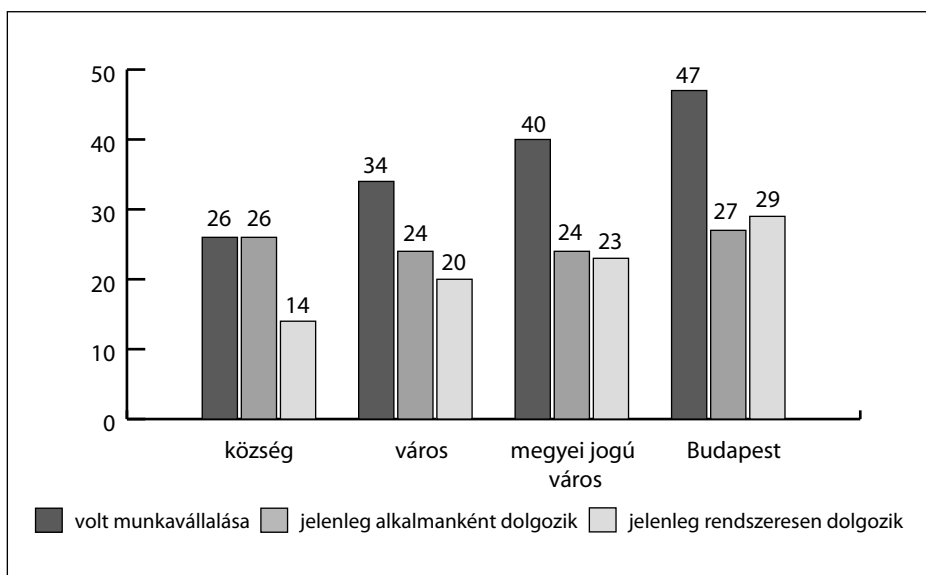
*egyházi felsőoktatás: egyházi egyetem és egyházi főiskola. Az alacsony elemszám miatt az egyházi főiskola adatait összevontuk az egyházi egyetemek adataival.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

A HALLGATÓK MUNKAVÉGZÉSE

Gábor Kálmán kutatásai (GÁBOR 2012), illetve az *Iffúság*-kutatás sorozat jelezte először, hogy a hallgatói státus gyökeres átalakulás alatt áll, egyre több fiatal a tanulás mellett, illetve a tanulással párhuzamosan (vagy kényszerűségből illetve más okok, például kapcsolatszerzés miatt) dolgozik (BAUER – SZABÓ A. 2009, 38). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás a 2008-ban leírt folyamat továbbélését is kiteljesedését mutatja. A vizsgálatunkba került főiskolai és egyetemi hallgatók 37 százalékának volt már élete során legalább 3 hónapnyi időtartamú munkavállalása, leszámítva a szünidei munkavállalást, 63 százalékának pedig nem. A munkavállalás statisztikailag egyértelmű összefüggésben áll bizonyos szociodemográfiai tényezőkkel. Az adatokból kitűnik, hogy erős, lineáris kapcsolat írható le az állandó lakhely szerinti település típusa és a munkavállalás között.

3. ábra. Volt-e 3 hónapig tartó munkavállalása, leszámítva a szünidei munkavállalásokat? (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012*, saját számítás.

Szintén szignifikáns, bár kevésbé erős az összefüggés a képzettségi szint (részben az e mögött meglévő életkor) és a munkavállalás között: minél magasabb képzettségi szintre jár jelenleg a hallgató (legmagasabb a PhD-képzés esetében), annál valószínűbb, hogy volt már 3 hónapig tartó munkavállalása. Ennél a kérdésnél az osztatlan és az alapképzésre járó hallgatók között nincsen érdemi különbség. Az adatokból az is kitűnik, hogy az állami képzésre járók kifejezetten hátrányban vannak a munkavállalás kapcsán a nem állami, azaz magán/alapítványi és az egyházi

felsőoktatásba járókhoz viszonyítva. Míg a magán főiskolások²³ több mint fele, addig az állami egyetemisták alig egyharmada dolgozott már 3 hónapnyi időtartamban. Márpedig az is tudható a különböző szociológiai vizsgálatokból, hogy a munkavállalás nemcsak az anyagi tőke felhalmozásában, de annak konverziójában is fontos szerepet játszik. A kapcsolati tőke kialakulásában a főiskolai, egyetemi évek alatti munkavállalásnak igen komoly szerepe lehet. Végül még egy adat. 50 százalék feletti azon fiatalok munkavállalása, akiknek egyik szülője sem aktív, míg azoknál, akiknek mindkét szülője aktív ez az arány csak 34 százalék.

Az adatfelvétel pillanatában (továbbiakban jelenleg) a felsőoktatási hallgatók 21 százaléka dolgozott rendszeresen, további 25 százaléka pedig alkalmi jelleggel. A két munkavállalási típus között rendkívül szoros az összefüggés (Pearson's $R=0,59$). Jelenleg minden többi intézmény típushoz képest legnagyobb arányban a magán főiskolára járók (34%), míg legkisebb arányban (20%) az állami fenntartású egyetemekre járók dolgoznak rendszeresen. Másképpen vizsgálva a kérdést az állami finanszírozású, állami ösztöndíjas hallgatók mindössze 17, a költségtérítéssel rendelkező hallgatók 42 százalékának van rendszeres munkája. Esetükben tehát nem a kapcsolati tőke megszerzése indokolja a munkavégzést, hanem vélelmezhetően az anyagi kényszerek, valamint az önállósodás. Erre utal két tényező is. Az inaktív szülők gyermekei körében jóval magasabb arányú (38%) a rendszeres jellegű munkavégzés, mint a többi családtípusban. Másrészt a szülőktől külön kasszán élő, jórészt saját családdal rendelkező fiataloknál a rendszeres munka meghaladja az 55 százalékot is, amíg a teljesen eltartottaknál ez az arány csak 6 százalék.

ANYAGI HELYZET SZUBJEKTÍV MEGÍTÉLÉSE

Az anyagi helyzet szubjektív megítélését az *Iffúság*-kutatási sorozat egyik jól működő, fontos ötfokú, verbális skálájával mértük.²⁴ Az alábbi táblázatból kitűnik, hogy az *Iffúság*-vizsgálatok szerint legrosszabb anyagi helyzetben – saját szubjektív érzetük szerint – 2000-ben voltak a magyar főiskolások és egyetemisták,²⁵ míg a legjobb helyzetről 2004-ben számoltak be.²⁶ Az Aktív Fiatalok, 2012 kutatás – legalábbis az anyagi helyzet szubjektív megítélését tekintve – a 2000-es vizsgálathoz hasonlít a legjobban.

²³ Itt jegyezzük meg, hogy a magyarországi magán/alapítványi tulajdonú főiskolák többsége gazdasági, kereskedelmi, kommunikációs jellegű képzést nyújt.

²⁴ Összességében hogyan érzi anyagilag: 1. gondok nélkül él; 2. a pénze okos beosztásával jól kijön; 3. éppen, hogy kijövök a jövedelmeimből; 4. hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak; 5. nélkülözések között élek.

²⁵ A hallgatói alminta önmagában nem reprezentatív, de – véleményünk szerint – tendenciájában jól tükrözheti az adott időszakban egyetemre és főiskolára járók vélekedését.

²⁶ Az *Iffúság 2008 Gyorsjelentésében* a fiatalok egészére vonatkozóan is hasonló megállapítást tettek a vizsgálat készítői (BAUER – SZABÓ A. 2009).

12. táblázat. Összességében hogyan érzi anyagilag:... ? (teljes sokaság százalékos megoszlás)

	Ifjúság2000 hallgatói alminta	Ifjúság2004 hallgatói alminta	Ifjúság2008 hallgatói alminta	A 3 Ifjúság vizsgálat átlaga	Aktív Fialok 2012
gondok nélkül él	8	12	9	10	11
beosztással jól kijön	47	56	54	52	48
éppen hogy kijön a jövedelméből	32	26	29	29	29
hónapról-hónapra anyagi gondjai vannak	8	4	4	5	9
nélkülözések között él	1	0,4	0,4	1	1
nem tudja, nem válaszol	4	1	3	3	2
Összesen	100,0	99,4	99,4	–	100,0

Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008 saját számítás. Aktív Fialok Magyarországon, 2012 saját számítás.

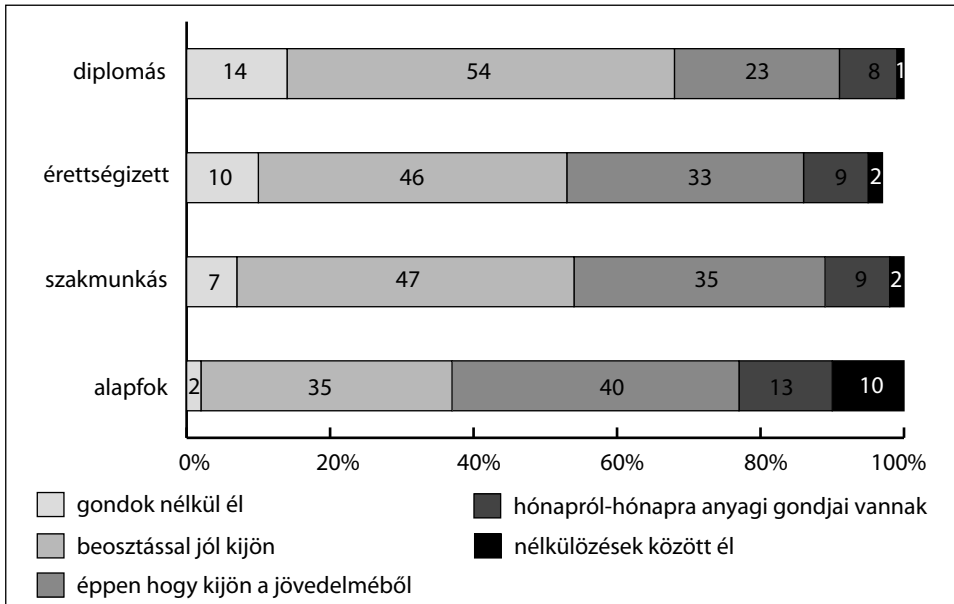
A vizsgálatunkba került 1700 hallgató mintegy 10 százaléka tekinti magát anyagi értelemben gondtalannak és további 48 százaléka véli úgy, hogy ha beosztja a pénzét, akkor rendben ki tud jönni belőle. A legjobb anyagi helyzetű csoport statisztikai értelemben nem különbözik az *Ifjúság*-kutatások hallgatói almintájának eredményeitől, míg a „beosztással jól kijövök” kategória aránya leginkább a 2000-es felvétel eredményeihez hasonlít, így négy százalékponttal kisebb, mint a három *Ifjúság*-kutatás alapján számított átlag. Vizsgálataink szerint a középső jövedelmi kategóriába (éppen hogy kijön a jövedelméből) a fiatalok 29 százaléka tartozik, ami pontosan megegyezik az *Ifjúság*-kutatásokból számított átlaggal.

Az alsó jövedelmi kategóriákba – saját bevallása szerint – a hallgatók egytizede tartozik. Jellemző, hogy a vizsgálat időpontjától függetlenül a magyar egyetemisták és főiskolák mintegy egy százaléka érzi úgy, hogy nélkülöznie kell, a hónapról-hónapra élők megoszlása viszont gazdasági, politikai szituáció függvénye. Ebben a tekintetben is hasonlít vizsgálatunk a 2000-es, azaz a negatív szcenáriójú adatokhoz. Összességében egy kedvező / átlagos / kedvezőtlen anyagi helyzet kategóriával élve mintánk 60 százaléka tartozik az elsőbe, 29 százaléka a másodikba és 10 százaléka a harmadikba. Az *Ifjúság*-vizsgálatok eredményeihez képest egyrészt összességében valamivel kedvezőtlenebbek, másrészt viszont polarizáltabbak az adatok. Ott ugyanis 62 / 29 / 6 százalék az arány.

A kulturális tőke és az anyagi tőke közötti szoros összefüggés az anyagi helyzet szubjektív megítélésével plasztikusan bizonyítható. Az apa iskolai végzettsége és a hallgató anyagi helyzetének érzékelése közötti korrelációs együttható (r) értéke -0,151, az anya esetében kisebb -0,141. Az összefüggés lényege pedig az, hogy mi-

nél magasabb a hallgató öröklött kulturális tőkéje (jelen esetben minél magasabb az apa iskolai végzettsége) annál jobbra értékeli anyagi helyzetét. És fordítva. Minél kedvezőtlenebb helyzetből indul a fiatal, annál valószínűbb, hogy saját jelenlegi anyagi helyzetét is negatívabban értékeli.

4. ábra. Összességében hogy érzi anyagilag...? (az apa iskolai végzettsége alapján, százalék)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Természetesen az a feltételezés is bizonyítható, hogy a közvetetten mért objektív anyagi tőke (szülők aktivitása), valamint a szubjektív anyagi tőke összefügg egymással ($r=-0,157$). A gondok nélkül élők 80 százalékának a felmenői mindketten aktívak, a legnehezebben élők között ez az arány 27 százalék. Másképpen, a dolgozó szülők gyermekei között felülreprezentáltak a saját anyagi helyzetüket jóra vagy kiválóra értékelők, míg ahol mindkét szülő inaktív vagy munkanélküli, ott az alsóbb anyagi-jövedelmi kategóriában élők a felülreprezentáltak. Érdeemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a legrosszabb anyagi helyzetben állításuk szerint azok vannak, akiknek csak az egyik szülője aktív.

Az elemzés korábbi fejezeteivel konzisztens, hogy a legjobb anyagi helyzetben élők elsősorban az osztatlan képzésekre, valamint a mesterképzésre járnak, és felülreprezentáltak a magán főiskolákon illetve az egyházi intézményekben (egyetemen) hallgatók. A legkedvezőtlenebb helyzetben élők pedig az állami főiskolákon számítanak felülreprezentáltnak. Itt érdemes visszautalni arra, hogy pont az állami főiskolák, amelyek nyitottabbak az első generációs fiatalok számára.

A téma egyfajta összegzéseként, lezárásaként arra kértük a hallgatókat, hogy – hasonlóan az *Ifjúság*-vizsgálatok eljárásához – helyezték el családjukat a társadalmi hierarchiában egy ötfokú verbális skálán. A hierarchia tetején a „felső társadalmi csoportba” az alján az „alsó társadalmi csoportba” tartozók állnak. Az alábbi táblázat rávilágít, hogy a társadalmi rétegbesorolás a korábbi *Ifjúság*-vizsgálatokhoz képest polarizáltabb eredményeket hozott, kevesebben vannak a családjukat középre sorolók és ezzel párhuzamosan növekedett az alsóközép és a felsőközép rétegbe tartozók aránya.

13. táblázat. Öt társadalmi csoport elnevezését olvashatja. Kérlek, mondja meg, hogy ezek közül melyik csoportba sorolná családját? teljes sokaság százalékos megoszlás

	Ifjúság2004 hallgatói alminta	Ifjúság2008 hallgatói alminta	A 2 Ifjúság vizsgálat átlaga	Aktív Fiatalkok 2012
alsó társadalmi csoport	2	2	2	2
alsóközép társadalmi csoport	22	17	19,5	24
középső társadalmi csoport	66	70	68	58
felső közép társadalmi csoport	8	8	8	13
felső társadalmi csoport	0,3	0,4	0,35	1
nem tudja, nem válaszol	2	3	2,5	2
Összesen	100,3	100,3	–	100,0

Forrás: Ifjúság2004, Ifjúság2008 saját számítás. Aktív Fiatalkok Magyarországon, 2012 saját számítás.

A hallgató státushoz kötődő információk és a társadalmi státushierarchiában betöltött pozíció között – kevés kivételtől eltekintve – nincs szignifikáns kapcsolat. A kevés kivételek egyike az intézmény fenntartója. Ebből kitűnik, hogy az állami főiskolákra járók körében a legmagasabb az alsó/alsóközép csoportba helyezők aránya, míg az egyházi intézmények hallgatói hajlamosak a legmagasabb réteghez sorolni önmagukat. Az átlaghoz legközelebb egyébként az állami egyetemre járók állnak. Az egyes képzési területeket tekintve kicsi a különbség, annyi azért megállapítható, hogy a felső/felsőközép társadalmi rétegek között felülreprezentáltak a gazdaságtudományi, illetve orvosi képzési területen tanulók, míg az önmagukat alsó, alsóközép csoportba sorolók esetében az informatikai és a pedagógusképzés relatív túlsúlya figyelhető meg.

Azt, hogy mi határozza meg leginkább a társadalmi hierarchiában betöltött pozíciót egy tíz változóból álló regressziós számításokkal modelleztük.²⁷ Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás egyértelműen bizonyítja, hogy a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíció szoros összefüggésben áll a kulturális és az anyagi tőkével. A legnagyobb hatást az anyagi helyzet szubjektív megítélése okozza ($\beta = -0,433$), de hasonlóan jelentős az apa – valamivel kevésbé – az anya iskolai végzettsége, azaz az öröklött kulturális tőke is (apa $\beta = 0,304$; anya $\beta = 0,096$).

A modellbe szignifikáns változóként került még bele az anyagi tőke két közvetett mérőeszköze: az anya aktivitása és az, hogy a hallgatónak volt-e legalább 3 hónapig tartó munkavállalása. Minden más objektív tényező, a nemtől a település típusáig nincs lineárisan összefüggésben a társadalomban betöltött pozícióra. Ez pedig újra csak arra hívja fel a figyelmet, hogy a kibocsátó család szerepét nem lehet eléggé hangsúlyozni a főiskolai és egyetemi hallgatók életében.

IRODALOM

- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA – MÁDER MIKLÓS – NEMESKÉRI ISTVÁN (2003): „Ifjúsági rétegek az ezredfordulón” *Új Ifjúsági Szemle* I. évf. 1. sz. pp. 105-125.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés* Budapest, Mobilitás.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- BOURDIEU, PIERRE (1983): Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. In: Reinhard Kreckel (Hg.), »Soziale Ungleichheiten« (*Soziale Welt Sonderband 2*), Göttingen S. 183-198.
- BUKODI ERZSÉBET (2002): Ki kivel házasodik? *Szociológiai Szemle* 2002. 2. sz. pp. 28–58.
- CSEGÉNY PÉTER – KÁKAI LÁSZLÓ – KERN TAMÁS – KUCSERA TAMÁS GERGELY – SZABÓ ANDREA (2001): *Sikerágazat?! Az állami felsőoktatás Magyarországon*. Budapest–Pécs, HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány.
- GÁBOR KÁLMÁN (2012): *Válogatott szociológiai tanulmányok*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág.
- GÁBOS ANDRÁS – SZIVÓS PÉTER (2008): A gyermekkori háttér és az iskolázottság. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben*. Budapest, Társ. pp. 121–134.

²⁷ A modellbe végül is öt változó került, amelyek együttes magyarázó ereje viszonylag magas, $R^2 = 0,289$, $\text{sig} = 0,000$.

- KOLOSI TAMÁS (2000): *A terhes babapiskóta* Budapest, Osiris Kiadó.
- KOLOSI TAMÁS–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY–KELLER TAMÁS (2008): Nyertesek és vesztesek: intragenerációs mobilitás a rendszerváltás évtizedeiben. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben*. Budapest, Társ. pp. 11–40.
- KUCSERA TAMÁS GERGELY–SZABÓ ANDREA (2011): A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről, 2011 – egy empirikus vizsgálat eredményei. *Acta Doctorandorum* 2011. 2. sz. pp. 16–32.
- FINÁNCZ JUDIT–KUCSERA TAMÁS GERGELY–SZABÓ ANDREA (2009): A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók. *Acta Doctorandorum* 2009. 2. sz. pp. 8–24.
- LAKI LÁSZLÓ–SZABÓ ANDREA (2011): A fiatalok szerint a magyar világ. In: Bódi Ferenc – Fábíán Gergely (szerk.) *Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2011. pp. 261-277.
- NEFMI (2011): *Oktatási Évkönyv 2010/2011*. Budapest, NEFMI
- Oktatási Hivatal (2007): *PIRLS 2006 – összefoglaló jelentés a 10 éves tanulók szövegértési képességeiről*. Budapest, Oktatási Hivatal.
- Oktatási Hivatal (2011): *PISA 2009 – tájékoztató*. Budapest, Oktatási Hivatal.
- SÁGVÁRI BENCE (2011): A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életstílus-csoportok a magyar fiatalok körében In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Budapest, NCSSZI, 2011.
- SZABÓ ANDREA (2012): „Társadalmi folyamatok az ifjúság körében” In: Bihari Mihály – Laki László–Stumpf István–Szabó Andrea (szerk.): *Iskola – Társadalom – Politika*. Budapest, Századvég Kiadó, pp. 205–231.